

สถานการณ์และแนวโน้มของครอบครัวไทย

อ.นพ. ศุภชัย ปิติกุลตั้ง*

บทนำ

ครอบครัว เป็นหน่วยพื้นฐานที่เล็กและสำคัญที่สุดสำหรับการพัฒนาศักยภาพของคนให้มีสุขภาพดี มีความสามารถในการเรียนรู้และการทำงาน มีคุณธรรม สามารถแข่งขันและปรับตัวได้อย่างสร้างสรรค์ในสังคมโลก การเป็นครอบครัว ไม่ใช่เป็นเพียงการเอาคนหลายคนมารวมกัน แต่ครอบครัวเป็นการสร้างระบบขึ้นมาใหม่เพื่อให้มีการอยู่และดูแลซึ่งกันและกัน มีการควบคุมซึ่งกันและกัน แต่ครอบครัวจะมีเอกลักษณ์ที่เป็นของตนเองและไม่เหมือนครอบครัวอื่น ทั้งลักษณะทางพันธุกรรม ความเชื่อส่วนตัว วัฒนธรรมประเพณี กฎระเบียบ และประสบการณ์ที่สมาชิกแต่ละคนสั่งสมมา ความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ บ่งบอกถึงความเข้มแข็งของกลไกภายในครอบครัวนั้น ๆ ครอบครัวที่เข้มแข็งจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและหล่อหลอมให้สมาชิกในครอบครัวมีความแข็งแกร่งทั้งทางกาย จิตใจ และผลานเป็นหนึ่งเดียวกัน จะส่งผลให้การพัฒนาประเทศมีความมั่นคงและยั่งยืน

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากซึ่งเป็นไปตามกระแสสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไม่หยุดยั้ง ทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ครอบครัวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมของประเทศและของโลก ประเด็นสำคัญที่มักถูกหยิบยกขึ้นมาพูดถึงเสมอ ๆ คือ ครอบครัวไทยเปลี่ยนไปจากเดิมทั้งในด้านโครงสร้างของครอบครัว และสัมพันธภาพในครอบครัว ในมุมมองของโครงสร้างของครอบครัวมีการตั้งข้อสังเกตถึงการเปลี่ยนแปลงด้านขนาดของครอบครัว รูปแบบของครอบครัว การตัดสินใจสร้างครอบครัว ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพภายในครอบครัวก็มีการสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของความเปราะบางของครอบครัว ได้แก่ การหย่าร้าง หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดกับครอบครัว เช่น ความรุนแรงในครอบครัว การทอดทิ้งบุตร/ผู้สูงอายุ หรือปัญหาพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับครอบครัวไทยกำลังถูกจับตาด้วยความเป็นห่วง ในเวลาเดียวกันนี้มีหลายองค์กรหลากหลายสถาบันได้มีความพยายามในการเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับครอบครัวไทย พร้อมกับพยายามส่งเสริมและผลักดันเพื่อให้ครอบครัวไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่พึงประสงค์ โดยมีเป้าหมายเดียวกันคือเพื่อให้ครอบครัวไทยเป็นครอบครัวที่เข้มแข็ง มีความอบอุ่น มีความสุข และมีคุณภาพในครอบครัว

สถานการณ์ครอบครัวไทย

ครอบครัวเดี่ยว/ครอบครัวขยาย

ปัจจุบันมีการพูดถึงการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของครอบครัวไทยซึ่งเปลี่ยนแปลงจากลักษณะครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น จากข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ครอบครัวขยายที่มีปู่ย่าตายาย และเครือญาติอื่น ๆ อยู่ภายในครอบครัวลดลงจากร้อยละ 56.9 ในปี 2542 มาเป็น 56.1 ในปี 2543 และเป็น

* ภาควิชาอนามัยครอบครัว คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

55.5 ในปี 2545 ในขณะที่เดียวกัน ครอบครัวเดี่ยวที่มีพ่อ แม่ และลูก เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 31.3 ในปี 2542 ไปเป็น 31.6 ในปี 2543 และเป็น 32.1 ในปี 2545⁽¹⁾ อย่างไรก็ตามจากข้อมูลตั้งแต่ปี 2523 ถึง 2546 แสดงให้เห็นถึงทิศทางของการเปลี่ยนแปลงในลักษณะตรงกันข้ามที่รูปแบบครอบครัวขยายเพิ่มขึ้น แต่ครอบครัวเดี่ยวลดลง โดยครอบครัวเดี่ยวลดลงจากประมาณร้อยละ 71 ในปี 2523 เหลือประมาณร้อยละ 55 ในปี 2546 ในขณะที่ครอบครัวขยายเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 25 ในปี 2523 ไปเป็นร้อยละ 33 ในปี 2546 ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎี Convergence Theory ของ William Goode ที่เชื่อว่าเมื่อสังคมพัฒนาไปสู่สังคมแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ครอบครัวเดี่ยวจะเปลี่ยนไปเป็นครอบครัวขยายมากขึ้น และยังสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีไทยที่ลูกที่แต่งงานแล้วเพียงคนเดียวที่อยู่กับพ่อแม่ เพื่อเลี้ยงดูพ่อแม่จนแก่เฒ่า ส่วนลูกคนอื่นที่แต่งงานแล้วจะต้องออกไปสร้างครอบครัวใหม่⁽²⁾ ดังนั้นทิศทางของการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบครอบครัวไทยจะเป็นอย่างไรยังคงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าติดตามต่อไป

ขนาดของครอบครัว ครอบครัวไทยมีขนาดลดลง ในปี พ.ศ.2543 ประเทศไทยมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 15,660,667 ครัวเรือน ขนาดของครอบครัวโดยเฉลี่ยลดลงอย่างต่อเนื่อง จาก 5.6 คนต่อครัวเรือน ในปี 2503 เป็น 3.9 คนต่อครัวเรือน ในปี 2543 และ 3.5 คน ต่อครัวเรือน ในปี 2545⁽¹⁾ เมื่อเปรียบเทียบขนาดของครัวเรือนระหว่าง ในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาลในปี พ.ศ.2543 พบว่าขนาดของครัวเรือนโดยเฉลี่ย ของนอกเขตเทศบาล จะสูงกว่าในเขตเทศบาล คือนอกเขตเทศบาล มีขนาดของครัวเรือนโดยเฉลี่ย 4.0 คน และในเขตเทศบาล 3.7 คน เมื่อเปรียบเทียบขนาดของครัวเรือนในแต่ละภาค พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มีขนาดของครัวเรือนใหญ่ที่สุด คือมีจำนวนประชากรโดยเฉลี่ย 4.1 คนต่อหนึ่งครัวเรือน กรุงเทพมหานคร 3.8 คนต่อหนึ่งครัวเรือน ภาคกลาง 3.7 คนต่อหนึ่งครัวเรือน ส่วนภาคเหนือมีขนาดครัวเรือนโดยเฉลี่ย ต่ำที่สุด คือ 3.6 คน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยล่าสุดโดย พิทยา จารุพูนผลและคณะ⁽³⁾ ที่พบว่าจำนวนสมาชิกเฉลี่ยเท่ากับ 4.15 คนต่อครอบครัว โดยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีขนาดครอบครัวใหญ่ที่สุดคือ 4.53 คนต่อครอบครัว รองลงมาได้แก่ ภาคใต้ (4.43) กรุงเทพฯ (4.18) ภาคกลาง (4.14) ภาคตะวันออก (3.91) และขนาดครอบครัวเล็กที่สุดคือ ภาคเหนือ (3.74)

จากการวิเคราะห์ขนาดครัวเรือนของปีทมา ว่าพัฒนาวงศ์ โดยอาศัยข้อมูลการสำรวจการเปลี่ยนแปลงของประชากร พ.ศ. 2548-2549 ที่ดำเนินการโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า เกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนทั้งหมด (ร้อยละ 49.4) เป็นครัวเรือนขนาดเล็ก กล่าวคือ มีสมาชิกในครัวเรือนเพียง 3 คน (ร้อยละ 21.8) 2 คน (ร้อยละ 18.2) หรืออยู่คนเดียว (ร้อยละ 9.4) ครัวเรือนขนาดกลางที่มีสมาชิก 4 คน (ร้อยละ 21.6) และ 5 คน (ร้อยละ 13.5) สำหรับครัวเรือนขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกตั้งแต่ 6 คนขึ้นไปนั้น มีอยู่เพียงร้อยละ 15.5 เท่านั้น ขนาดครัวเรือนโดยเฉลี่ย คือ 3.7 คน ในส่วนของครัวเรือนที่มีสมาชิกเพียงคนเดียวซึ่งมีอยู่ เกือบร้อยละ 10 โดยจำแนกตามอายุและเพศ พบว่า ในครัวเรือนของผู้ชาย เกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 49.4) เป็นผู้ที่มียุอยู่ในช่วง 30 - 59 ปี ในขณะที่เกือบครึ่งหนึ่งของครัวเรือนของผู้หญิง (ร้อยละ 45.8) เป็นผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป⁽⁴⁾ ครัวเรือนคนเดียวหรือครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัวเพียงคนเดียว โดยเฉพาะครอบครัวผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นครอบครัวที่มีแต่ผู้สูงอายุที่อยู่กันตามลำพังไม่มีบุตรหลานในครอบครัว ซึ่งอาจเนื่องมาจาก การแยกย้ายไปตั้งครอบครัวใหม่ของผู้สูงอายุ การไปทำงานต่างถิ่น การละทิ้ง เป็นต้น ในสังคมไทยโดยเฉพาะในชนบทจะพบครอบครัวที่มีลักษณะเป็นครอบครัวผู้สูงอายุและเด็กจำนวนมากขึ้น และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง⁽⁵⁾

รูปแบบครอบครัวลักษณะอื่น

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า ครอบครัวไม่จำเป็นต้องมีคู่ครองและมีบุตรเสมอไป นอกจากนั้นยังมีการยอมรับครอบครัวที่เป็นคู่ครองเพศเดียวกัน ครอบครัวที่มีการหย่าร้าง ครอบครัวที่มีการแต่งงานใหม่ของคู่ครอง และครอบครัวที่มีบุตรบุญธรรมมากขึ้น ดังนั้นคำว่าครอบครัวจึงไม่ได้มีขอบเขตที่ตายตัวเฉพาะ พ่อ แม่ ลูก เท่านั้น

ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวในปัจจุบันมีแนวโน้มมากขึ้น ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใด ๆ เช่น การละทิ้ง การแยกทาง การหย่าร้าง และการเสียชีวิตของคู่สมรส โดยประมาณครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยวมีราว 1.3 ล้านครอบครัว ส่วนน้อยจะอยู่แบบครอบครัวเดี่ยว แต่ส่วนใหญ่มักจะอยู่ร่วมกับครอบครัวเดิม และได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากเครือญาติ⁽⁶⁾ การศึกษาของพิทยา จารุพูนผล และคณะ⁽³⁾ พบครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวร้อยละ 8.5 โดยเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวร้อยละ 7.1 และครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยวร้อยละ 1.7

นอกจากนี้ปัจจุบันสังคมไทยเปิดกว้างมากขึ้น ดังนั้นเราอาจพบเห็นครอบครัวในอีกลักษณะหนึ่ง คือ ครอบครัวเพศเดียวกัน การศึกษาของพิทยา จารุพูนผล และคณะ⁽³⁾ พบครอบครัวที่มีคู่ครองในลักษณะ “ชาย-ชาย” ร้อยละ 0.4 และในลักษณะ “หญิง-หญิง” ร้อยละ 0.3 ในอดีตแม้จะยังไม่มีการรวบรวมสถิติไว้อย่างเป็นทางการ แต่ก็เชื่อว่าพบมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งถือว่าการเปิดกว้างของสังคมไทยและการให้โอกาสให้บุคคลเหล่านี้สามารถเปิดเผยตนเองได้มากขึ้นและสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้มากขึ้น

ครอบครัวที่ไม่มีบุตรสืบทอดสกุล มักจะมีการขอเด็กมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมของตนเอง โดยเด็กเหล่านี้มักเป็นเด็กที่ถูกทอดทิ้ง ปัญหาเด็กถูกทอดทิ้งปัจจุบันส่วนใหญ่เกิดจากวิกฤตของสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ครอบครัวแตกแยก ล่มสลาย เด็กไม่ได้รับความอบอุ่น เกิดปัญหาสังคมอื่น ๆ ตามมา เช่น การตั้งครุฑนอกสมรสหรือไม่พึงประสงค์ ถูกล่วงละเมิดทางเพศ ความไม่พร้อมในการเลี้ยงดูบุตร ทำให้เกิดการทอดทิ้งเด็ก ทั้งในโรงพยาบาล สถานที่สาธารณะ ผู้รับจ้างเลี้ยง/ญาติ เป็นต้น สถิติการรับเด็กเข้าอุปการะ พบว่ามีแนวโน้มลดลง คือ ปี 2549 จำนวน 202 คน ปี 2550 จำนวน 190 คน ปี 2551 จำนวน 136 คน และปี 2552 (พ.ค.) จำนวน 81 คน โดยปัจจุบันมีเด็กถูกทอดทิ้งและเด็กที่ครอบครัวประสบปัญหาต่างๆ ไม่สามารถเลี้ยงดูได้อยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์เด็กอ่อน 8 แห่งทั่วประเทศ จำนวน 1,731 คน ปัจจุบันได้มอบเด็กให้แก่ครอบครัวชาวไทย 82,029 คน ครอบครัวชาวต่างชาติ 10,020 คน รวม 92,049 คน⁽⁷⁾

นอกจากนี้ยังอาจพบครอบครัวในลักษณะอื่น เช่น ครอบครัวในอีกลักษณะหนึ่งได้แก่ ครอบครัวที่ไม่มีคู่ครองในครอบครัว ซึ่งพบมากถึงร้อยละ 31.1⁽³⁾ โดยอาจเป็นครอบครัวในลักษณะที่มีสมาชิกเพียงคนเดียว ครอบครัวที่สมาชิกไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน ครอบครัวข้ามรุ่นหรือครอบครัวที่มีเฉพาะรุ่นปู่ย่าตายายกับรุ่นหลาน และครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นต้น

การสร้างครอบครัว การจดทะเบียนสมรส อัตราการครองโสด

แม้ว่าการมีครอบครัวจะไม่ได้หมายถึงการมีคู่ครองเท่านั้น แต่การแต่งงานนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างครอบครัวอย่างหนึ่ง การจดทะเบียนสมรสเป็นการตัดสินใจสร้างครอบครัวร่วมกันโดยมีหลักฐานทางกฎหมายยืนยัน โดยทั่วไปการจดทะเบียนสมรสและการตัดสินใจแต่งงานย่อมมีความคาดหวังในการครองคู่อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขในระยะยาว แต่ในปัจจุบันพบว่า อัตราผู้จดทะเบียนสมรสในปี 2539 เท่ากับ 28.47

คู่ต่อหนึ่งพันครัวเรือน ลดลงเหลือ 20.41 คู่ต่อหนึ่งพันครัวเรือนในปี 2541 และ 16.8 คู่ต่อหนึ่งพันครัวเรือนในปี 2545⁽⁸⁾ นอกจากนี้ยังพบว่าอัตราการครองโสดในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา มีสัดส่วนสูงขึ้น โดยชายอายุระหว่าง 40-44 ปีที่ยังคงครองโสดอยู่เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 3.7 ในปี 2523 ไปเป็นร้อยละ 7.9 ในปี 2543 ในขณะที่หญิงวัยเดียวกันที่ยังครองโสดอยู่เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5.3 ในปี 2523 ไปเป็นร้อยละ 9.3 ในปี 2543⁽⁹⁾

อัตราการหย่าร้าง

ความเปลี่ยนแปลงของครอบครัวอันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ นำไปสู่ความเปราะบางของสัมพันธภาพในครอบครัวและนำมาซึ่งการหย่าร้าง อันหมายถึงการสิ้นสุดของการมีครอบครัว จากสถิติพบว่า อัตราการจดทะเบียนหย่าร้างในปี 2539 เท่ากับ 3.70 คู่ต่อหนึ่งพันครัวเรือน เพิ่มขึ้นเป็น 4.25 คู่ต่อหนึ่งพันครัวเรือนในปี 2541 และเพิ่มเป็น 4.49 คู่หนึ่งพันครัวเรือนในปี 2545⁽⁸⁾ โดยเฉพาะครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีอัตราการหย่าร้างสูงสุด โดยในปี 2539 มีอัตราการหย่าร้างคิดเป็น 4.65 คู่ ต่อ 1,000 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นเป็น 5.93 คู่ ต่อ 1,000 ครัวเรือนในปี 2544 ส่วนภาคใต้มีอัตราการหย่าร้างน้อยที่สุด แต่มีแนวโน้มที่เพิ่มสูงขึ้น⁽¹⁰⁾ นอกจากนี้จากข้อมูลของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พบว่าในรอบ 10 ปีมานี้ สังคมไทยมีการหย่าร้างเพิ่มขึ้น 2 เท่าตัวจากปี 2539 มีการหย่าร้าง 13 โดยมีผู้จดทะเบียนสมรส 436,831 คู่ หย่า 56,718 คู่ ข้อมูลล่าสุดในปี 2549 มีผู้จดทะเบียนสมรส 347,913 คู่ หย่า 91,155 คู่ คิดเป็นร้อยละ 26 หรือกล่าวได้ว่ามีคนไทยหย่าร้างทุก ๆ การจดทะเบียน 5 คู่ โดยเฉลี่ยหย่าร้างกันชั่วโมงละ 10 คู่⁽¹¹⁾ ดังนั้นสภาพครอบครัวไทยมีแนวโน้มเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น โดยล่าสุดประเทศมีครอบครัวเดี่ยว 9 ล้าน 4 แสนครอบครัว ในจำนวนนี้เป็นครอบครัวที่มีพ่อ แม่ ลูกอยู่ด้วยกันประมาณ 5 ล้าน แสนครอบครัว เป็นครอบครัวที่เหลือพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกฝ่ายเดียวประมาณ 1 ล้าน 3 แสนครอบครัว ทำให้เสี่ยงต่อปัญหาความเปราะบางและความสัมพันธ์ในครอบครัว อย่างไรก็ตามตัวเลขของอัตราการหย่าร้างที่ปรากฏน่าจะน้อยกว่าความเป็นจริงมาก เนื่องจากการสิ้นสุดความสัมพันธ์ในลักษณะครอบครัวไม่ได้จบลงที่การหย่าร้างเพียงอย่างเดียว การหย่าร้างที่เพิ่มสูงขึ้นส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากทั้งหญิงและชายมีความอดทนต่อกันน้อยลง ซึ่งมาจากความเครียดในชีวิตประจำวัน โดยความเครียดนั้นเกิดจากการเห็นความสำคัญของวัตถุมากกว่าจิตใจ

การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับครอบครัวที่สำคัญประการหนึ่งที่น่าจะมองไม่เห็นได้อย่างชัดเจน เหมือนการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างของครอบครัว คือการเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพหรือความสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมีหลายหน่วยงาน หลายองค์กร ได้มีความพยายามมองหาและพัฒนาตัวชี้วัดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านนี้ของครอบครัวซึ่งมีตัวอย่างตัวชี้วัดที่น่าสนใจมากมาย อาทิ เช่น ตัวชี้วัดครอบครัวอยู่ดีมีสุขของสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว ตัวชี้วัดครอบครัวผาสุกของกรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ตัวชี้วัดครอบครัวอบอุ่นของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตัวชี้วัดครอบครัวร่วมเย็นของสำนักกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และตัวชี้วัดลักษณะครอบครัวเข้มแข็งของกรมสุขภาพจิต เป็นต้น ตัวอย่างของการวัดความเปลี่ยนแปลงด้านสัมพันธภาพในครอบครัวเช่น ดัชนีชี้วัดครอบครัวอยู่ดีมีสุขสำหรับประเทศไทย โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในด้านสัมพันธภาพที่อบอุ่นในครอบครัว ที่แสดงถึงการที่สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความอบอุ่น สามารถดำรงและสืบ

ทอดความเป็นครอบครัวไว้ได้ ซึ่งผลการประเมินความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัว ในระดับประเทศ พบว่า ปี 2545 มีค่าสูงสุด คือร้อยละ 69.80 และต่ำสุดในปี 2550 คือ ร้อยละ 65.12 เมื่อแยกวิเคราะห์ในแต่ละองค์ประกอบ พบว่า สัมพันธภาพที่อบอุ่นในครอบครัวที่เคยอยู่ในเกณฑ์ ก็คือ ร้อยละ 80.85 กลับมีแนวโน้มลดลงเป็นร้อยละ 70.77 ในปี 2550 ขณะที่สัมพันธภาพที่อบอุ่นในครอบครัวแม้จะอยู่ในระดับปานกลางแต่ควรจะมีการติดตามอย่างใกล้ชิด เพราะมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง⁽¹²⁾ การที่สัมพันธภาพที่อบอุ่นในครอบครัวลดน้อยลง เนื่องด้วยสาเหตุต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ สังคม ที่ต่างคนต่างทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งเงิน ส่งผลให้ไม่มีเวลาให้แกกัน ไม่เข้าใจกัน จนอาจนำไปสู่ปัญหาครอบครัวแตกแยก การที่จะสร้างครอบครัวอบอุ่นได้ก็ต้องอยู่ที่คนในครอบครัว ที่จะต้องมีการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยน ในการรู้จักหาวิธีเข้าหากัน อยู่ที่ว่าคนในครอบครัวมีการให้หรือเอื้ออาทรต่อกัน รับฟังความคิดของคนในครอบครัว ช่วยกันคิด ช่วยกันหาแนวทางวางแผน ช่วยกันแก้ไข ช่วยกันทำ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะนำไปสู่สัมพันธภาพที่อบอุ่นในครอบครัว

ปัญหาครอบครัวในยุคปัจจุบัน

จากการเปลี่ยนแปลงในสังคมตามกระแสโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ร่วมกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทยไปจากเดิม ทั้งด้านโครงสร้างของครอบครัว ความสัมพันธ์หรือสัมพันธภาพของสมาชิกในครอบครัว ตลอดจนวิถีชีวิตของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้นำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ ในครอบครัว

วิกฤติเศรษฐกิจ

ในช่วงตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมาทั่วโลกเริ่มประสบกับภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ไม่เว้นแม้แต่ประเทศไทยเอง ซึ่งภาวะวิกฤติเศรษฐกิจนี้ย่อมส่งผลต่อสถาบันครอบครัวดังที่เคยมีประสบการณ์มาแล้วในอดีต แม้ว่าจากการศึกษาจะพบว่าในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจแรงงานส่วนใหญ่มักจะมีการอพยพกลับภูมิลำเนา^(13,14) แต่ก็ยังเป็นผลจากการที่ไม่มีการจ้างงาน ซึ่งการกลับภูมิลำเนาตนเองถ้าไม่มีงานรองรับ และขาดรายได้ย่อมส่งผลต่อครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากการศึกษาผลกระทบของภาวะวิกฤติเศรษฐกิจต่อเด็ก เยาวชนและครอบครัวในอดีตของรุจา ภูโพลย์และคณะ⁽¹⁵⁾ พบว่า ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจทำให้ครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีระดับความเครียดของครอบครัวสูงกว่าภาคอื่นๆ และ ครอบครัวในกรุงเทพมหานครมีปัญหาสมาชิกมีอาการซึมเศร้ามีความวิตกกังวลสูงกว่าภาคอื่น ๆ และผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจนี้ครอบครัวมีแนวโน้มปล่อยให้เด็กอยู่กับตามลำพังมากขึ้น เนื่องจากบิดามารดาต้องไปหางานทำ ซึ่งจะมีผลให้ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ บทบาทในการดูแล อบรมเด็กและเยาวชนในครอบครัวได้ดี

จากรายงานการวิจัยระยะยาวในเด็กไทยโดย ลัดดา เหมาะสุวรรณ⁽⁵⁾ พบว่าครอบครัวไทยใน 17 จังหวัดทั่วประเทศ ประสบปัญหาวิกฤติในด้านเศรษฐกิจถึงร้อยละ 61 ซึ่งสอดคล้องกับดัชนีการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ⁽¹⁶⁾ พบว่ามีครัวเรือนถึงร้อยละ 40 ของครัวเรือนทั้งประเทศที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยเฉพาะครัวเรือนภาคเกษตรซึ่งปัญหาทางเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องมุ่งทำงานเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว ประกอบกับภาวะความผันผวนทางเศรษฐกิจทั้งของประเทศและโลก ทำให้ครอบครัวประสบปัญหาและความยากลำบากซึ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น

ครอบครัวสามช่วงวัยลดลง

จากสภาพสังคมและเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันที่ทำให้สมาชิกครอบครัวที่อยู่ในวัยทำงานมีความจำเป็นต้องไปทำงานต่างถิ่นที่มีการจ้างงานซึ่งมักกระจุกอยู่เฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ หรือมีการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อไปหาที่ทำกินใหม่ ทำให้พ่อแม่หรือผู้สูงอายุในครอบครัวถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพังมากขึ้น หรือต้องแบกรับภาระในการเลี้ยงดูเด็ก เกิดเป็นครอบครัวในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีสมาชิกไม่ครบถ้วนทั้งสามช่วงวัย ครอบครัวในลักษณะนี้มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวในชนบท ครอบครัวเหล่านี้เป็นครอบครัวที่มีความเสี่ยงสูงซึ่งนอกจากจะต้องดิ้นรนต่อสู้กับภาวะเศรษฐกิจ การแบกรับภาระค่าใช้จ่ายแล้ว ยังไม่สามารถที่จะทำหน้าที่และบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวได้อย่างสมบูรณ์ และอาจเป็นเหตุให้เกิดปัญหาอื่นกับสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้านพฤติกรรมที่ตามมา⁽¹⁷⁾

ความรุนแรงในครอบครัว

ปัญหาวิกฤตความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาที่พบบ่อยโดยผู้ที่ถูกกระทำรุนแรงมักเป็นเด็กและสตรี และปัญหาที่พบบ่อยทั้งความรุนแรงทางกายและความรุนแรงทางเพศ จากข้อมูลของศูนย์บริการช่วยเหลือเด็กและสตรีในภาวะวิกฤตจากความรุนแรง (ศูนย์พึ่งได้) พบว่าโดยเฉลี่ยเด็กและสตรีถูกกระทำรุนแรงถึงวันละ 52 คน⁽¹⁸⁾ ความรุนแรงในครอบครัวเกิดจากหลากหลายปัญหาที่ซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของวัฒนธรรมที่ส่วนใหญ่ยอมรับอำนาจของผู้ชายว่าเหนือผู้หญิง ความต้องการแสดงอำนาจเหนือผู้ที่อ่อนแอกว่า พฤติกรรมส่วนตัวของผู้กระทำรุนแรงที่เป็นคนก้าวร้าว ความคาดหวังในเรื่องต่าง ๆ จากคู่สมรสและไม่ได้ตามที่คาดหวัง ขาดความสมดุลในบทบาทหน้าที่ของตนในครอบครัว ขาดการสื่อสารที่ดีและทะเลาะวิวาท รวมทั้งแรงกดดันจากภายนอกครอบครัว เช่น ภาวะเศรษฐกิจ ความเครียด ตกดงาน เป็นต้น ผลของการกระทำรุนแรงในครอบครัวย่อมกระทบต่อผู้ถูกกระทำรุนแรงทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ และยังอาจส่งผลกระทบต่อระยะยาว เด็กที่เติบโตมาจากครอบครัวที่มีการกระทำรุนแรงมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมก้าวร้าวและเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ก้าวร้าวและชอบใช้ความรุนแรงต่อไป

ปัญหาด้านพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัว

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม ส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมได้ เช่น การติดยาเสพติด การติดการพนัน การมีพฤติกรรมเสี่ยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีพฤติกรรมทางเพศที่เสี่ยง ไม่ว่าจะเป็นการมีพฤติกรรมทางเพศก่อนวัยอันควร และมีพฤติกรรมทางเพศที่ไม่ปลอดภัย สาเหตุของปัญหาส่วนใหญ่มาจากครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญ บิดามารดาหย่าร้าง เด็กขาดความอบอุ่น ได้รับการเลี้ยงดูแบบอิสระปล่อยตามสบาย ทำให้ขาดที่พึ่ง หรือการชี้แนะให้คำปรึกษา ทำให้ขาดการควบคุมตนเอง ปัญหาพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวไม่ได้เกิดแต่เฉพาะกับเด็กเท่านั้น แต่อาจเกิดกับพ่อแม่ก็ได้ ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อสัมพันธภาพในครอบครัวและสร้างความสั่นคลอนให้กับความเป็นครอบครัว

บทสรุป

ในภาพรวมจะเห็นได้ว่าครอบครัวไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งด้านโครงสร้างของครอบครัวซึ่งมีขนาดลดลง การเปลี่ยนแปลงจากลักษณะครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การสร้างครอบครัวลดน้อยลง และยังมีอัตราการครองโสดเพิ่มมากขึ้น การสิ้นสุดความเป็นครอบครัวจากการจดทะเบียนหย่าร้างมีจำนวนเพิ่มขึ้น หรือครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวรูปแบบหนึ่งไปเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง เช่น ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว สัมพันธภาพในครอบครัวที่เปลี่ยนไป และครอบครัวในปัจจุบันมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้นทั้งครอบครัวสามวัยลดลง มีครอบครัวเพศเดียวกันมากขึ้น ครอบครัวบุตรบุญธรรมจากการรับอุปการะเด็กที่ถูกทอดทิ้ง การเรียนรู้และทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งปัญหามากมายที่เกิดกับครอบครัว จะนำไปสู่การป้องกัน การปรับตัว และการส่งเสริมให้ครอบครัวเป็นครอบครัวที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งหมายถึงครอบครัวที่เปี่ยมด้วยความสุข มีความสมดุล จึงเป็นหน้าที่ที่พวกเราทุกคนที่เป็นสมาชิกของครอบครัวที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาให้ครอบครัวเป็นครอบครัวที่สมดุลและเป็นสุข

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2547-2556.
2. ชาย โพธิ์สิตา. เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัว? ใน: ชาย โพธิ์สิตา, สุชาดา ทวีสิทธิ์, บก. ประชากรและสังคม 2552, ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร. โรงพิมพ์เดือนตุลา กรุงเทพฯ; 2552: 2-15.
3. พิทยา จารุพูนผล และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาและพัฒนาแบบจำลองประเมินสถานการณ์ครอบครัวไทย (เอกสารอัดสำเนา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2552.
4. ปัทมา ว่าพัฒนางศ์. ขนาดครัวเรือนและครัวเรือนคนเดียวในประเทศไทยเมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา. ประชากรและการพัฒนา 2552; 29(6).
5. ลัดดา เหมาะสุวรรณ, กัลยา นิติเรืองจรัส, ภัทรา สง่า, สุธรรม นันทมงคลชัย, นิขรา เรืองดารกานนท์, ศิริกุล อิศรานุรักษ์. เด็กไทยวันนี้อยู่อย่างไร. หนังสือชุดโครงการวิจัยพัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย เล่ม 1 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. หาดใหญ่: ลิมบราเดอร์การพิมพ์ 2547.
6. มาลี จิรวัดนานนท์. 2545. กระบวนการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียว. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
7. พนิดา กำภู ณ อยุธยา. โครงการสู่มาตรฐาน ครั้งที่ 6 กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ข่าวประชาสัมพันธ์ออนไลน์ (Thaipr.net). จาก <http://www.thaipr.net/nc/readnews.aspx?newsid=F5FBCB2DAF7ADF35D19107C65856B8D8&query=Isq21LXUIg>, ค้นเมื่อ 14 กันยายน 2552.
8. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร. การสมรสและการหย่าของประชากรไทย 2545.
9. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. มปป.ก. สัมมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2513 - 2543.

เอกสารอ้างอิง

10. กรมการปกครอง. 2552. ประมวลสถิติงานการทะเบียนปี 2550. จาก http://www.dopa.go.th/web_pages/m03093000/services_files/modules50_1.xls, ค้นเมื่อ 10 กันยายน 2552.
11. วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สารพันความรู้ประชากร: การหย่าร้าง/การเปลี่ยนแปลงทางประชากร. จาก http://www.cps.chula.ac.th/pop_info/tha/Newsletter-2551/news/news_th_71-067.pdf, ค้นเมื่อ 10 กันยายน 2552.
12. นิตยา คชภักดี และคณะ. การสำรวจภาวะ “ครอบครัวอยู่ดีมีสุข” ในพื้นที่นาร่อง. ใน: บทบาทครอบครัวกับความรุนแรง. สุธรรม นันทมงคลชัย, บรรณาธิการ. การประชุมวิชาการอนามัยครอบครัว ครั้งที่ 4 วันที่ 11-12 กรกฎาคม 2545. กรุงเทพมหานคร: คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545: 138.
13. สุธรรม นันทมงคลชัย. วิกฤตเศรษฐกิจ: ผลกระทบต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานจากกรุงเทพมหานคร. วารสารประชากรศาสตร์ 2543: 16(1): 59-69.
14. สุธรรม นันทมงคลชัย. แบบแผนการย้ายถิ่นของแรงงานไทยในยุควิกฤตเศรษฐกิจ. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2546: 29: 1-15.
15. รุจา ภูไพบูลย์, จริยา วิทยะศุภร, ศิริวรรณ ไกรสุรพงศ์. ผลกระทบของภาวะวิกฤตเศรษฐกิจต่อเด็กเยาวชนและครอบครัว และความต้องการความช่วยเหลือ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 2542.
16. สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว. การพัฒนาดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัวสำหรับประเทศไทย : รายงานการศึกษาขั้นสุดท้าย โครงการพัฒนาระบบจัดเก็บกลุ่มดัชนีชีวิตครอบครัวอยู่ดีมีสุขสำหรับประเทศไทย. กรุงเทพฯ: กราฟฟิค 1 แอดเวอร์ไทซิ่ง, 2546.
17. อมรา สุนทรธาดา, สุพัตรา เลิศชัยเพชร. การลดลงของครอบครัวสามช่วงวัยในสังคมไทย: นัยเชิงนโยบาย. ใน: ชาย โพธิ์สิตา, สุชาดา ทวีสิทธิ์, บก. ประชากรและสังคม 2552, ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร. โรงพิมพ์เดือนตุลา กรุงเทพฯ: 2552: 90-103.
18. ชื่นจัทย์ กาญจนจิตรา, สุภรต์ จรัสสิทธิ์. ครอบครัวกับความรุนแรงในชีวิตคู่. ใน: ชาย โพธิ์สิตา, สุชาดา ทวีสิทธิ์, บก. ประชากรและสังคม 2552, ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร. โรงพิมพ์เดือนตุลา กรุงเทพฯ: 2552: 206-25.